
Zbornik za umetnostno zgodovino

Archives d'histoire de l'art

Art History Journal

Izhaja od / Publié depuis / Published Since 1921

Nova vrsta / Nouvelle série / New Series LX–LXI

Ljubljana 2024–2025

ZBORNİK ZA UMETNOSTNO ZGODOVINO N.S. LX–LXI/2024–2025

Izdalo in založilo / Published by

SLOVENSKO UMETNOSTNOZGODOVINSKO DRUŠTVO, LJUBLJANA
C/O FILOZOFSKA FAKULTETA UNIVERZE V LJUBLJANI
ODDELEK ZA UMETNOSTNO ZGODOVINO, AŠKERČEVA 2
SI – 1101 LJUBLJANA, SLOVENIJA

Uredniški odbor / Editorial Board

KATRA MEKE, glavna in odgovorna urednica / Editor in Chief
NEŽA ČEBRON LIPOVEC, FRANCI LAZARINI, urednika tekoče številke / Editor of the Current
Volume
NEŽA ČEBRON LIPOVEC, NATAŠA IVANOVIČ, MATEJ KLEMENČIČ,
FRANCI LAZARINI, HELENA SERAŽIN, KATARINA ŠMID, SAMO ŠTEFANAC

Mednarodni svetovalni odbor / International Advisory Board

LINDA BOREAN, FRANCESCO CAGLIOTI, NINA KUDIŠ, VLADIMIR MARKOVIČ,
INGEBORG SCHEMPER SPARHOLZ, CARL BRANDON STREHLKE

Tehnična urednica / Production Editor

SARA TURK

Lektoriranje / Language Editing

KATJA KRIŽNIK JERAJ (SLOVENŠČINA), JOSH ROCCHIO (ANGLEŠČINA)

Prevajalci povzetkov in sinopsisov / Translators for Summaries and Abstracts

KATJA URŠIČ (NEMŠČINA)

Oblikovanje in postavitve / Design and Typesetting

STUDIOBOTAS

Tisk / Printing

TISKARNA KNJIGOVEZNICA RADOVLJICA

Naklada / Number of Copies Printed

300 IZVODOV

Indeksirano v / Indexed by

BHA, FRANCIS, SCOPUS

ZA AVTORSKE PRAVICE REPRODUKCIJ ODGOVARJAJO AVTORJI OBJAVLJENIH
PRISPEVKOV.

ISSN 0351-224X

ZBORNİK ZA UMETNOSTNO ZGODOVINO JE DEL PROGRAMA SLOVENSKEGA
UMETNOSTNOZGODOVINSKEGA DRUŠTVA, KI GA SOFINANCIRA MINISTRSTVO
ZA KULTURO REPUBLIKE SLOVENIJE. IZHAJA OB FINANČNI PODPORI
JAVNE AGENCIJE ZA ZNANSTVENORAZISKOVALNO IN INOVACIJSKO
DEJAVNOST REPUBLIKE SLOVENIJE.

Kazalo / Contents

RAZPRAVE IN ČLANKI / ESSAYS AND ARTICLES

KATARINA ŠMID

Spinario on a Limestone Relief in Apsorus

Motiv Spinaria na apnenčastem reliefu v Apsoru

9

RENATA NOVAK KLEMENČIČ

Koprška Marijina rotunda: od izročila k virom

La rotonda di Santa Maria a Capodistria:

un'analisi tra tradizione e fonti storiche

25

NIKA LEBEN

Nova spoznanja o stavbnem razvoju cerkve

Marijinega vnebovzetja na Blejskem otoku

Neue Erkenntnisse zur architektonischen Entwicklung

der Kirche Mariä Himmelfahrt auf der Insel Bled

45

MOJCA JENKO

Doslej spregledana estetika Veita Stossa. Križani iz Dramelj

Ein bisher unbeachtete Werk von Veit Stoss in Slowenien.

Das Kruzifix aus Dramlje

73

MAGDALENA MEZEG

Marija, ki doji dete: kretsko-beneška ikona iz Narodne galerije

Nursing Madonna: Creto-Venetian Icon from the National Gallery

of Slovenia

103

FRANČIŠKA ORAŽEM

O avtorstvu in provenienci velikega oltarja
iz podružnične cerkve sv. Jožefa nad Preserjem
*On the Authorship and Provenance of the High Altar
from the Filial Church of St. Joseph above Preserje*

133

MIHA VALANT

Neuresničene vizije: kranjski slikarji in natečaj
za veliki zastor Deželnega gledališča v Ljubljani leta 1891
*Unrealized Visions: Carniolan Painters and the 1891
Competition for the Provincial Theatre Curtain in Ljubljana*

159

TINA POTOČNIK

Post-World War II Architectural Creations and the Treatment
of Historical Built Fabric: Edvard Ravnikar's Revolution Square
Complex in Ljubljana
*Povojna arhitektura in odnos do historičnega grajenega tkiva:
Ravnikarjev kompleks Trga revolucije v Ljubljani*

191

GOJKO ZUPAN

Nace Šumi – človek slovenske kulture do mature.
In principio erat Dachau I
*Nace Šumi – a Man of Slovene Culture to Matriculation.
In principio erat Dachau I*

219

IN MEMORIAM

MOJCA JENKO

Ksenija Rozman

245

Nace Šumi – človek slovenske kulture do mature. In principio erat Dachau I

GOJKO ZUPAN

Stoletnica rojstva pomembne osebnosti je priložnost, da se ob pogledu nazaj ozremo naprej. Umetnostni zgodovinarji smo pogosto bosí ob obravnavi zgodovine naše vede in preveč poudarjamo vzore, izhodišča Dunajske šole. Trdovratno se držimo zlasti magične letnice rojstva temeljne trojice profesorjev, rojenih 1886 in vzgojenih na Dunaju: Stelè 21. februarja, Izidor Cankar 22. aprila, Mole 14. decembra. Generacij, ki so poslušale predavanja prvakov, je vedno manj. Iz njihovih avtorskih besedil, biografij in študij naslednikov, kot so članki Rozmanove, Brejca ali Mahničeve in drugih, o njih nekaj vemo.¹ Korak naprej kaže mikaven razvoj umetnostne zgodovine v zadnji četrtini 20. stoletja, vse do osamosvojitve. Z upoštevanjem časovne distance bodo sledile natančnejše raziskave zadnjih desetletij v samostojni državi.

Prihodnje raziskave bodo ekskurzijo slovenskih umetnostnih zgodovinarjev v Španijo uvrstile v prelomno obdobje začetka sedemdesetih let 20. stoletja, po demonstracijah na Filozofski fakulteti v Ljubljani pomladi 1970 in aprila 1971. Z ekskurzijo so študenti in profesorji presegli standardne obiske muzejev in galerij Avstrije, Nemčije, Italije ali Pariza. Pionirske generacije umetnostnih zgodovinarjev ni bilo več² ali

¹ Npr. Ksenija ROZMAN, France Stelè – osebnost in učitelj, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta [Elektronski vir]: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://uifs.zrc-sazu.si/sites/default/files/FRANCE%20STELE_OSEBNOST%20IN%20UC%CC%8CITELJ_KSENIJA%20ROZMAN.pdf (11.2.2025); Katja MAHNIČ, Steletovo poročilo o varstvu spomenikov v prvi številki Zbornika za umetnostno zgodovino, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. LVII–LVIII, 2021–2022, pp. 337–348; Tomaž BREJC, Izidor Cankar na razstavah moderne umetnosti, *Acta historiae artis Slovenica*, XXII/1, 2017, pp. 111–136, 167. Pionirsko trojico opisujejo članki v *Slovenskem biografskem leksikonu*, kjer je naveden širok seznam virov.

² Cankar je umrl že leta 1958, Stelè 1972 in Mole v ZDA 1973. Glej Barbara VODOPIVEC, Cankar, Izidor (1886–1958), *Novi Slovenski biografski leksikon*, IV, Ljubljana 2022, v elektronski obliki dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi155611/> (21. februar 2025); Emilijan CEVC, Stelè, Francè (1886–1972), *Slovenski biografski leksikon*, XI, Ljubljana 1971, v elektronski obliki dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi608537/#slovenski-biografski-leksikon> (21. februar 2025); Ferdo ŠERBELJ, Molè, Vojeslav (1886–1973), *Primorski slovenski biografski leksikon*, X, Gorica 1984, v elektronski obliki dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi374407/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (13. februar 2025).

pa se je umaknila s šole. Takrat je izšel Menašejev *Leksikon*³ in kmalu za tem Šumi-jevi *Pogledi*.⁴ Profesor Šumi je bil po študijskem obisku v Tübingenu⁵ od 1970 predstojnik oddelka za umetnostno zgodovino jugoslovanskih narodov. Drugačen pogled na drugo svetovno vojno sta tedaj uveljavljala v Sloveniji Vitomil Zupan⁶ in v Parizu Zoran Mušič, v ZDA pa Marcus J. Smith.⁷ Pot ter oglede so v Španiji usmerjali novi vodilni profesorji. Na ohranjeni fotografiji iz Madrida so pred nami štirje profesorji: Sergej Vrišer (1920–2004), Nace Šumi (1924–2006), Stane Mikuž (1913–1985) in Luc Menaše (1925–2002). Njihovo življenje, mišljenje in delo je zaznamovala druga svetovna vojna bolj kot predavatelji, šolani na Dunaju. Odnos te generacije profesorjev do slovenstva, kulture in umetnosti je aktualen pol stoletja kasneje, v času novih vojn v Evropi in tik ob njej. Za mlajše tri profesorje je bila svetovna vojna čas doseganja zrelosti, njihova prava matura. Vrišer⁸ je bil vojni ujetnik in prisilni mobiliziranec, Menaše se ni izpostavljal, ker je bil judovskega rodu, Mikuž⁹ in Šumi sta neposredno izkusila taborišče Dachau.

Nace Šumi je bil izjemen, iskrič človek. Ne moremo ga zajeti v katerikoli biografsko šablono.¹⁰ Večinoma smo ga poznali kot predavatelja in svetovalca, najbolj

³ Luc MENAŠE, *Evropski umetnostno zgodovinski leksikon*, Ljubljana 1971. Za biografske podatke glej Ksenija ROZMAN, Prof. dr. Luc Menaše, ob petinšestdesetletnici, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. XXV, 1989, pp. 9–22.

⁴ Nace ŠUMI, *Pogledi na slovensko umetnost*, Ljubljana 1975.

⁵ Študiral je pri profesorju Günterju Bandmannu (1917–1975), znanemu arhitekturnemu zgodovinarju, ki se je ukvarjal tudi z analizo Picassa (ustni vir: pogovori avtorja z Nacetom Šumijem). Glej tudi Günter BANDMANN, *Les Demoiselles d'Avignon*, Reclam, Stuttgart 1965.

⁶ Vitomil ZUPAN, *Menuet za kitaro na 26 strelov*, Ljubljana 1975. Knjiga je izšla po pisateljevem obisku Španije leta 1973.

⁷ Marcus J. SMITH, *Dachau: The Harrowing of Hell*, Albuquerque 1971 (ponatis New York, 1995).

⁸ Vrišer je od 1971 naprej predaval muzeologijo in konservatorstvo na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Menaše je bil od 1973 redni profesor. Glej Emilijan CEVC, Vrišer, Sergej (1920–2004), *Slovenski biografski leksikon*, XIV, Ljubljana 1986, v elektronski obliki dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi823978/#slovenski-biografski-leksikon> (13. februar 2025); ROZMAN 1989, cit. n. 3.

⁹ Stane MIKUŽ, *Dachauske risbe*, katalog, Ljubljana 1985.

¹⁰ Cene AVGUŠTIN, Prof. dr. Nace Šumi ob sedemdesetletnici, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. XXXI–XXXII, 1995–1996, pp. 13–26; Stane BERNIK, Zaslužni profesor dr. Nace Šumi (1924–2006), *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. XLII, 2006, pp. 291–298; Marjeta CIGLENEČKI, Nace Šumi (14. 5. 1924–22. 6. 2006): v slovo, *Večer*, LXII/146, (27. junij) 2006, p. 12; Nataša GOLOB, Prof. dr. Nace Šumi: 1924–2006, *Delo*, XLVIII/150, (1. julij) 2006, p. 17; Peter KREČIČ, Osemdesetletnica profesorja Naceta Šumija, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. LX, 2004, pp. 9–14; Gojko ZUPAN, In memoriam. Prof. dr. Nace Šumi: 1924–2006, *Umetnostna kronika*, XII, 2006, pp. 11–15; Janez LOMBERGAR, Bil je vnet borec za strokovno uveljavitev in ohranitev dragocene kraške arhitekturne dediščine. Odšel je profesor Nace Šumi, *Kras: revija o Krasu in krasu, o ljudeh in njihovem ustvarjanju*, LXXVI, 2006, pp. 4–7.

na terenu. Umetnostni zgodovinarji bodo raziskovali, kako se je na temelju profesorjevih inovativnih raziskav razvilo več deset barokistov, znanih doma in v širšem evropskem prostoru. Kolegi vedno natančneje predstavljajo profesorjeva besedila, predavanja, njihov pomen in vsebino ter pomen Znanstvenega inštituta FF.¹¹ Šumijevo raziskovalno izhodišče je premalo poudarjeno. Sam je v uvodu za *Poglede*¹² zapisal, da je bil njegov življenjski program iskanje samobitnosti slovenske umetnosti. Profesor nam je že zgodaj, ob neposrednem ogledovanju spomenikov, zastavil ključno in večno vprašanje: zakaj? Njegovih prebliskov nismo vedno razumeli takoj. Za nami so spoznanja prišla kasneje in v nas odmevajo do danes. Morda je delno spregledano, da je bil profesor Šumi med tistimi zavednimi Slovenci, ne le konservatorji, umetnostnimi zgodovinarji in barokisti, ki so vztrajno povezovali slovenski kulturni prostor, ne glede na državne meje in politične omejitve. S slovensko kulturo, njenimi posebnostmi in raznolikostjo so več kot štiri desetletja dvigovali zavest vseh nas. Vzgojili so generacije, ki so mislile po svoje in s tem omogočili slovensko kulturno osamosvajanje. Slovenija se je osamosvojila ob Prešernovi Zdravljici, Groharjevih vedutah in Plečnikovi knjižnici. Znova se ob tem spominjamo ene od značilnih, kratkih in povednih misli našega profesorja Naceta Šumija. Za intervju v časniku Delo¹³ je izjavil: »*Slovenci se slabo poznamo.*« Ni mislil na biografske podatke. Zanimali so ga širši pogledi na skupno zgodovino in pozitivne trenutke preteklosti ter sedanjosti, materializirani v arhitekturo, slike, kipe.

Ignac Šumi mlajši (Klanec, 14. maj 1924–Dobeno, 22. junij 2006) je bil, kakor vsak razmišljujoč človek, večplastna osebnost. V njem se je prepletal čas od prve četrtine preteklega stoletja vse do prvega desetletja novega tisočletja. Živel je v vesolju izkušenj, čustev in prelomnih časov. Razvil se je v uglednega jugoslovanskega konservatorja, umetnostnega zgodovinarja, pisca in predavatelja. Vsak med nami, ki smo ga neposredno spremljali, pozna zgolj del njegovega življenja in dela. Večinoma vemo, da je naš profesor nadgradil umetnostnogeografsko metodo, kjer je s konkretnimi primeri baročne sinteze utemeljil pomen jedra Slovenije z Ljubljano kot središčem, žariščem ustvarjalnosti. Potrdil je značilno raščenost izbranih arhitektur z elementi srednjega veka, renesanse, baroka in njihovimi nadgradnjami skozi historizme, secesijo in vse do Plečnika ter njegove šole. Iz obravnav posameznih stavb ali njihovih okrasov je prestopil v širše analize in razložil pomene ra-

¹¹ Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem: Šumijev zbornik (ed. Jadranka Šumi), Ljubljana 1999.

¹² Nace ŠUMI, *Pogledi na slovensko umetnost*, Ljubljana 1975, p. 5.

¹³ Marijan ZLOBEC, Slovenci se slabo poznamo: pogovor z umetnostnim zgodovinarjem dr. Nacetom Šumijem *Delo*, XLIII/52, (5. marec) 2001, p. 5.

zvoja mreže naselij Slovenije ter kulturne krajine – vedno iz celostnega prostora, s prepoznavo osnovnih značilnosti, z razumevanjem razvojne mreže prostora, zemljiške parcelacije, celostnih umetnin, sočasne ustvarjalnosti.

Sin črkostavca in železniške uradnice je le postopoma postal racionalen presojevalec prostora, časa, ljudi, iskren ambasador kulturnega izročila. Njegov življenjski program iskanje samobitnosti slovenske umetnosti se je razvil korak za korakom. Na izoblikovanje ciljev in načinov obravnav umetnostnega zgodovinarja je ključno vplivalo dozorevanje v času do njegove mature.

Nace Šumi je bil po rodu Gorenjec s Klanca pri Kranju. Družinski priimek Šumi je bil v Kranju v 19. stoletju pogost.¹⁴ Ignac starejši, poimenovan po svojem dedu, je bil rojen 1. februarja 1899 v družini lokalnega obrtnika in posestnika.¹⁵ Umrl je na Golniku 22. novembra 1976. Delal je kot tiskar, črkostavec. Tiskarji so bili od prvotiskov do dobe računalnikov med najbolj izobraženimi ljudmi. Črko za črko so prebrali vsako knjigo, vsako tiskano besedilo. Odlikovali sta jih natančnost in širina znanj.¹⁶ Tiskarja je preživela žena Albina Varl, rojena 11. decembra 1899 na Klanecu 10 (sl. 1).¹⁷ Umrla je 6. decembra 1986 v Ljubljani. Zaposlena je bila na železnici. Njena starša sta bila Martin Varl, davčni uradnik in posestnik (c. k. eksekutor – izvrševalec), po rodu z roba Koroške, iz zaselka Razborca¹⁸ pri Šentilju, in Marjana, rojena Sajovic z Visokega pri Kranju.¹⁹ Zakonca sta imela štiri otroke, prvorojenega sina in tri hčere (Albino, Ivano, Marijo). Starša sta si stalni dom ustvarila v hiši nevestininih staršev na Klanecu pri Kranju.²⁰ Vzdržljiva nadstropna hiša materine družine je bila, kakor kažejo ohranjene fotografije (avtor večine je Nace Šumi) in posamezni dokumenti, večkrat dozidana in prezidana, da je bilo v njej dovolj prostora za starejše sorodnike, mamo in očeta ter sina in mlajše se-

¹⁴ Družinski podatki so bili preverjeni pri sorodnikih aprila 2024 in na spletnih straneh Nadškofijskega arhiva Ljubljana z Matičnimi knjigami za Kranj: <https://data.maticula-online.eu/de/slovenia/ljubljana/kranj/> (april 2024).

¹⁵ Sin Johana Šumija, roj. 12. 11. 1864. Njegov oče je bil Ignac Šumi. Johanova žena in babica umetnostnega zgodovinarja je bila Ivana Dolinar, roj. 16. 10. 1869. Za vir glej n. 14.

¹⁶ Prefinjen odnos do oblikovanja knjig je sin ohranil ob skrbnem sodelovanju z oblikovalci njegovih tiskov. Sodeloval je s Plečnikom in njegovimi učenci, z Janezom Suhadolcem, Miljenkom Liculom, Rankom Novakom (ustni vir: pogovori avtorja z omenjenimi osebami).

¹⁷ Isti objekt je imel ob preštevilčenjih še oznaki 7 ali 103.

¹⁸ Zaselek leži v občini Mislinja, SZ od Šentilja pri Turjaku.

¹⁹ Župnija Kranj, Krstna knjiga 03909, Klanec, 10. 9. 2. 1867–25. 12. 1945.

²⁰ Srez Kranj, občina Primskovo, Klanec, *Krajevni leksikon Dravske banovine: krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine* (ed. Guido Zupan), Ljubljana 1937, p. 247.

1. Hiša Varl-Šumi,
Cesta na Klanec 7, okoli 1965

stre. Vas nad levim bregom Kokre je bila samostojno naselje vse do leta 1957, ko so jo uradno vključili v mesto Kranj. Rojstna hiša je bila pred sedmimi leti podrtá in nadomeščena z novogradnjo.²¹ Kasnejši zaslužni profesor ljubljanske univerze je bil tretji pomemben Slovenec s tretjega Klanca. Literarna zgodovina slavi Ivana Cankarja z vrhniškega Klanca, športniki Tadeja Pogačarja s Klanca pri Komendi. Kultura, posebej umetnostna zgodovina, je ponosna na Naceta Šumija s Klanca pri Kranju. V novem tisočletju ostajajo ob Cesti na Klanec zgolj razgledi s Karavan-kami, Storžičem in Kamniškimi Alpami na severu in vzhodni odprti pogledi čez travnike in njive proti vasi Huje, v smeri srednjeveškega strnjenega jedra Kranja in vse do obrobja Škofjeloškega hribovja s Križno goro na jugu ter Šmarjetno goro na zahodni strani (sl. 2, 3). Vtis krajinske raznolikosti in simbioze grajenih območij se je kasneje kot palimpsest zлил z delom vrhunskega konservatorja.

Temeljni kamen razvoja mladega Šumija je bila, ob družini in rojstnem kraju, osnovna šola v Kranju. Obiskoval jo je med letoma 1930 in 1934. Na dozorevanje je bolj in ključno vplivala Državna realna gimnazija v Kranju.²² Kar sedem let je

²¹ Podatke hrani ZVKDS, OE Kranj.

²² Po umoru kralja Aleksandra Karadžordževića v Marseillu so gimnazijo preimenovali v Državno realno gimnazijo kralja Aleksandra I. Zedinitelja. To je razvidno tako z naslovnice gimnazijskih *Izvestij*, ki so izšle po letu 1935, in z vseh ostalih uradnih dokumentov Gimnazije Kranj po letu 1935.

2. Pogled s Klanca na Kranj, okoli 1965

nadarjeni dijak zahajal v to ugledno šolo. Gimnazija v Kranju je bila ob ustanovitvi prva popolna slovenska gimnazija²³ v habsburškem imperiju. Do danes je ostala eno od cenjenih intelektualnih žarišč Gorenjske. Značilen šolski objekt so ob robu strnjenega mesta, na razgleden pomol med rekama Savo in Kokro, postavili leta 1897. Zasnoval ga je stavbenik Viljem Treo (sl. 4).²⁴ Že v začetku, pred manjšo dozidavo leta 1903, je imela šola deset učilnic, tri prostore za knjižnico, risalnico in več kabinetov. Popisi in dosežki 14.000 dijakov iz te stavbe so obsežni. Za umetnostne zgodovinarje je zanimivo, da je v Kranju leta 1906 maturiral France Stelè, Šumijev vzornik in mentor.

²³ <https://www.gimkr.si/o-soli/zgodovina-sole/> (15. april 2024). Glej tudi *Hiše učenosti na Slovenskem na starih razglednicah* (ed. Mateja Ribarič), Ljubljana 2006, pp. 70, 86.

²⁴ Treo (1845–1926) je s svojim podjetjem zgradil več šolskih stavb, tudi Realko v Ljubljani. Njegovo podjetje je postavilo Narodni muzej, Hotel Union in Filharmonijo. Glej Vlado VALENČIČ, Treo, Viljem (1845–1926), *Slovenski biografski leksikon*, XII, Ljubljana 1980, v elektronski obliki dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi721706/>.

3. Pogled s Klanca na Kranj, maj 2024

Na prvi pogled je imel mladi Šumi od doma do gimnazije zgolj 15 minut hoje. Sprehod s Klanca je bil prava enajsta šola. Ob levem bregu se je spustil v tésen Korkre in se na drugi strani lesene brvi vzel do roba strnjenega srednjeveškega jedra nekdanje langobardske postojanke. Pri hotelu Stara pošta je zavil desno in prečkal Park kralja Petra I., tik ob kraljevem spomeniku. Ozadje spomenika je bila velika telovadnica, edina materializirana stavba utopične urbanistične zasnove arhitekta Ivana Vurnika. Hip kasneje je bil dijak v historistični palači značilne avstro-ogrske srednje šole. Pot je bila vsakodnevno opazovanje krajinskega sozvočja vaškega jedra in na drugi strani strnjene, kompaktne mestne zazidave srednjeveškega jedra ter nadgradnje mesta v 19. in ob začetku 20. stoletja.²⁵

²⁵ Morfološka analiza je bila redno eno od izhodišč Šumijevega vrednotenja prostora. V pismu profesorju Steletu je iz Bjelovarja leta 1951 pisal: »Če se zdaj spomnim naše prelepe dežele, kjer je vsaka vasica z zvonikom gnezdo zase, kjer je vsako staro mestno jedro plemenita umetnina, se šele dobro zavem, kako daleč so ti kraji v kulturnem pogledu za nami«. Pismo brez dodatnih oznak hrani Umetnostni inštitut Franceta Steleta, ZRC SAZU.

4. Viljem Treo (stavbenik), Gimnazija Kranj, 1897, fotografija iz leta 1935

Mladi Ignac je bil živahen in talentiran učenec, zanimala so ga mnoga področja, uradni predmeti in druge dejavnosti. Učil se je jezike, bil ustvarjalen pri petju in igranju inštrumentov, v likovnosti, šahu in športu.²⁶ Pahljača znanja, dobljenega na šoli, je vplivala na dijakov študij, na njegovo življenje, na njegov odnos do slovenskega prostora, vseh področij kulture. Obdobje od vpisa na gimnazijo do mature je zaznamovalo življenje in delo bodočega umetnostnega zgodovinarja in profesorja. Tradicija klasične avstrijske srednje šole je bila prilagojena tedanji Kraljevini Jugoslaviji. V prvem letniku 1934/35 so morali učenci, v dveh paralelkah samo dečki, v eni tudi deklice, obiskovati pouk desetih predmetov. Kar 49 učencev paralelke se je ob slovenščini učilo srbohrvaščino, francoščino, matematiko, prirodopis in zemljepis. Obiskovali so petje in veščine, verouk ter telovadbo.²⁷ Nadarjeni Ignac je bil po uspehu najboljši

²⁶ Pahljača dejavnosti je zabeležena v vsakoletni gimnazijski brošuri *Izvestje*. Za glasbene dejavnosti, petje in instrumentalno glasbo so skrbeli uradni pedagogi. Glej *Izvestje* 1935, Kranj 1935, p. 51.

²⁷ Predavali so: Sonja Ferjančič slovenščino, Ivan Medved srbohrvaščino, Albin Mali francoščino, Marija Planinc matematiko in risanje, Štefan Plut prirodopis, Alojz Merčun zemljepis, Otokar Žagar telovadbo (vsa leta), Zdravko Švikaršič petje in dr. Franc Jaklič verouk. Profesorski zbor, *Izvestje* 1935, Kranj 1935, pp. 26–29.

dijak. Pohvalila ga je razredničarka Marija Planinc. Drugo leto so imeli v 2. a razredu enajst predmetov, dodana je bila zgodovina.²⁸ Razredništvo je prevzel Boris Rupnik, intendantski pehotni podporočnik, kasneje promoviran v profesorja matematike, in vodil obravnavani razred vse do konca šolanja. Z njim samostojno misleči dijak ni imel vedno najboljših odnosov. V tretjem letniku je bilo na urniku dvanajst predmetov. Nova je bila nemščina, prirodopis je zamenjala fizika.²⁹ Petje je nadomestila higiena. Leto kasneje, ob mali maturi, ki jo je dijak opravil s prav dobrim uspehom, je bilo predmetov že 13. Nov šolski predmet je bila kemija.³⁰ Za malo maturo so ocenjevali vse, razen telovadbe in risanja. Profesorji so se pogosto menjavali; včasih zaradi premestitev ali zaradi bolezni in nadomeščanj. To ni dvignilo ravni poučevanja.

Zaradi osipa sta bila v petem letniku gimnazije 1938/39 le še dve paralelki. Dijaki 5. a paralelke, 31 fantov, so se prvič učili latinščino,³¹ niso pa imeli kemije in fizike. Slovenščino in srbohrvaščino, pred tem samostojna predmeta, so jim združili v eno oceno. Šesto leto šolanja je imela gimnazija ob nadaljevanju strogega ocenjevanja in posledičnega osipa samo eno paralelko, v katero so združili vse preostale dijake in dijakinje. Kljub večjemu številu učencev (43) Šumi ni imel težav s poukom. Razred je zaključil s prav dobrim uspehom. Sedmo leto gimnazijskega šolanja Ignaca Šumija mlajšega so dijaki in dijakinje čutili temno senco političnih razmer v Evropi, vse do izbruha aprilske vojne leta 1941. Predavali in ocenjevali so jim 13 predmetov. Ocene so profesorji premišljeno zaključili že 1. aprila.

Med gimnazijskimi predmeti v kraljevini Jugoslaviji ni bilo umetnostne zgodovine. Z likovno ustvarjalnostjo so dijake seznanjali šolani slikarji pri predmetu Risanje. Dijake so naučili gledati predmete in krajine. Na začetku jih je učila Marija Planina. Prvi šolani predavatelj za slikarstvo je bil drugo leto Jože Pungartnik (1887–1971). Bil je skromen meščanski portretist in krajinar, šolan na obrtni šoli na Dunaju. Kot predavatelj mu je na gimnaziji sledil zgodaj umrli nadarjeni portretist, cerkveni slikar in avtor tihožitij, značilnih za zagrebško akademsko šolo, Škofjeločan Franjo Košir (1906–1939). Gimnazijci in njihovi profesorji so se aktivno poslovali od učitelja. Za njim je krajši čas na gimnaziji predavala in promovirala

²⁸ Profesorja Josip Žontar in Mirko Kmet. Francoščino je prevzela S. Ferjančič. *Izvestje 1936*, Kranj 1936, pp. 10–13.

²⁹ Fiziko je predaval razrednik Rupnik, nemščino Marijan Sterle. Glej supra.

³⁰ Predaval ga je profesor Josip Kajfež. Slovenščino in srbohrvaščino je prevzel Franc Korbar, francoščino Martin Fortuna, nemščino Sonja Sterle. Znanje jezikov je bilo pomembno za preživetje dijaka med vojno. *Izvestje 1937*, Kranj 1937, pp. 12–15.

³¹ Predaval je Mirko Kmet, edini profesor, ki je Šumija spremljal do mature. Prirodopis je učil Tone Polenec, zgodovino in zemljepis Anton Opeka. Za vir glej n. 27.

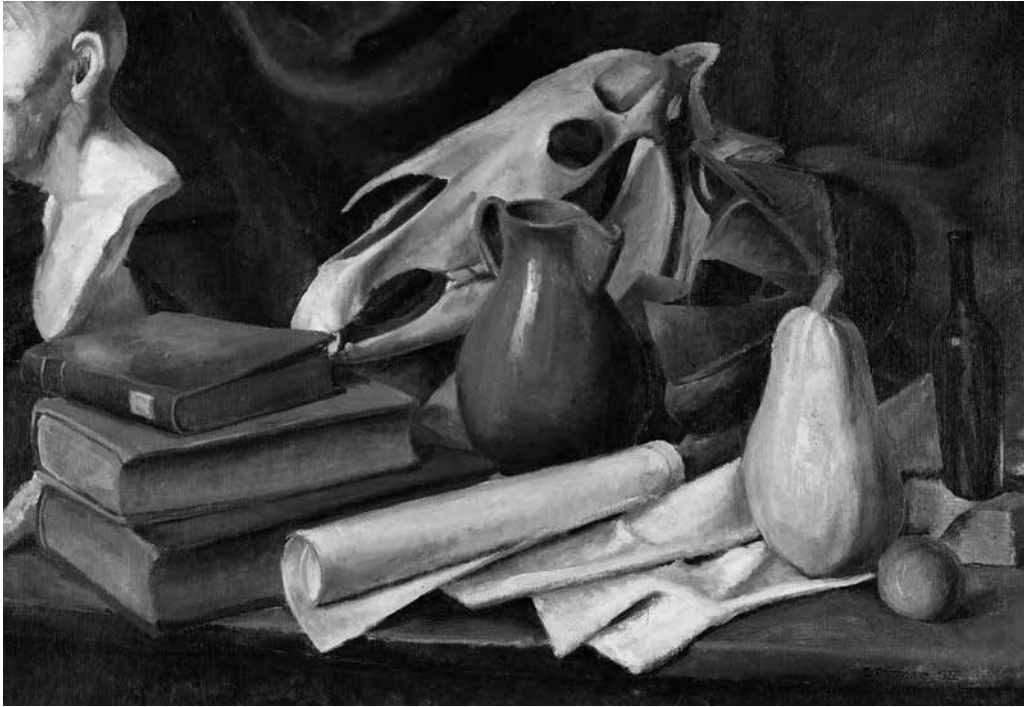
risanje svetovljanska Primorka Elda Piščanec (1897–1967) (sl. 5). Dijak se ji je oddolžil več kot šest desetletij kasneje z besedilom za njeno retrospektivo. Skrbela je za šolsko risarsko zbirko, v kateri so hranili modele za risanje tihožitij. V njenem letnem poročilu v Izvestjih so popisani mavčni modeli, vaze, pirhi in drugi predmeti. Motivika na njenih tihožitjih je bila značilna za slikarko, ki je iskala pri izhodiščih Cezannea in drugih. Ohranjenih je več njenih ekspresivnih krajin Kranja. Verjetno je bila ona tista, ki je gimnazijce razreda, med katerimi je bil Nace Šumi, peljala v Ljubljano na Jubilejno razstavo slovenskega slikarstva. Zadnji med kranjskimi gimnazijskimi učitelji likovniki je bil soliden barvni realist Valentin Gorjup (1909–1991), šolan na likovni akademiji v Zagrebu. Svojo večjo predvojno razstavo z več kot 70 deli je organiziral kar v gimnazijski telovadnici junija 1940. Gorjup je bil aktiven telovadec in mentor mlajšim športnikom.

Zapisi profesorjev in drugih pedagogov v letnih poročilih dokumentarno opisujejo dodano pahljačo omenjenih »izvenšolskih« dejavnosti. Redno so telovadili, popularni sta bili orodna telovadba in odbojka, kjer so bili dijaki uspešni v Sloveniji in Jugoslaviji.³² Dijaki so ob sobotah šahirali, poleti so se kopali v Kokri in Savi ali planinarili. Gostili so dijake, člane Ferijalnega saveza z drugih šol. Pozimi so smučali. Šumijev razrednik je spodbujal mlade v svojem razredu, da so bili med najbolj aktivnimi v modelarskem društvu. Njihova modelna letala so z improviziranih vzletnih stez Kranja poletela v nebo.³³ Podobno aktivni so bili pri vzponih na gorske vrhove. Pešačili so na Šmarjetno goro, na Jošta, pogumnejši redno na Storžič in najbolj vešči na sam Triglav.³⁴ Ostali so se sprehodili vsaj po gimnazijskem botaničnem vrtu. Sorazmerno bogate so bile dijaške in profesorska knjižnica. Širok je bil nabor slovenskih knjig in nakupov ter darov, kar so vsako leto popisali v Izvestje. Dijakom je bilo dostopno več kot 2000 raznolikih knjig, od leposlovja do Badjurovih planinskih vodnikov ali Karlovškovega *Slovenskega ornamenta*. Med knjigami Slovenske matice je bila znamenita, pionirska knjiga Izidorja Cankarja *Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi*. Posebej so bile knjige

³² Šumi je še po upokojitvi telovadil. S starejšimi kulturniki, ki so se poimenovali Klub rahlo načetih, so igrali odbojko. V skupini so bili organizator Lojze Gostiša, Bine Rogelj, Drago, Dušan in Marijan Tršar, Andrej Jemec, Jože Ciuha, Mitja Rotovnik, Zoran Kržišnik, na začetku Aleksander Bassin (ustni vir: avtorjevi pogovori z navedenimi).

³³ Vodilni v društvu (Podmladek aero-kluba) so bili Staš Pollak, Igor Pleško in Ciril Ekar, vsi Šumijevi sošolci. *Izvestje* 1939, Kranj 1939, p. 32; *Izvestje* 1940, Kranj 1940, p. 31.

³⁴ Po vojni se je med vodilnimi slovenskimi planinci kot pisec knjig o nevarnosti v gorah uveljavil Šumijev sošolec Pavle Šegula. Med njegovimi objavami sta Pavle ŠEGULA, *Sneg, led, plazovi: priročnik za planince, smučarje in druge*, Ljubljana 1986; Pavle ŠEGULA, *Nevarnosti v gorah: priročnik za planinsko vzgojo in samovzgojo*, Ljubljana 1978.

5. Elda Piščanec, Tihožitje s konjsko lobanjo, 1928. Ljubljana, Narodna galerija

v srbohrvaščini, francoščini in nemščini. V profesorski knjižnici je bil Cankarjev *Uvod v umevanje likovne umetnosti* in tudi *Geschichte der Malerei I–IV* Richarda Mutherja. Obsežna arhivska dokumentacija iz šolskih let s spričevali, opombami profesorjev in raznoliki zapisi iz tiskanih *Izvestij* Državne realne gimnazije v Kranju³⁵ niso mogli zajeti mladostne energije, radovednosti ter inventivnosti mladih ali prebujajočih se ljubezni. Posredna pričevanja časa se ne nanašajo le na mladega Naceta s Klanca, podobno na njegove sošolce in sošolke.

Napad Nemcev in njihovih zaveznikov na Kraljevino Jugoslavijo je pet dni po izpisu gimnazijskih spričeval leta 1941 zaustavil mladostni polet. Novi oblastniki so vsem mladim v Kranju prepovedali slovensko šolanje in 26. aprila 1941, na dan, ko se je Hitler sprehajal po Mariboru, zaprli slovensko gimnazijo.³⁶ Po pričevanju Šumije-

³⁵ Vse gimnazijske brošure hrani Slovenski šolski muzej. Imajo jih še v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, ZAL, Enota za Gorenjsko, Kranj, kjer hranijo prepise spričeval, dnevnike in druge predvojne dokumente gimnazije.

³⁶ Isti večer so v Ljubljani v Vidmarjevi vili ustanavljali Protiimperialistično fronto. Napis z datumom je na spomeniku pred vilo (zasnova Jože Plečnik).

[illegible]

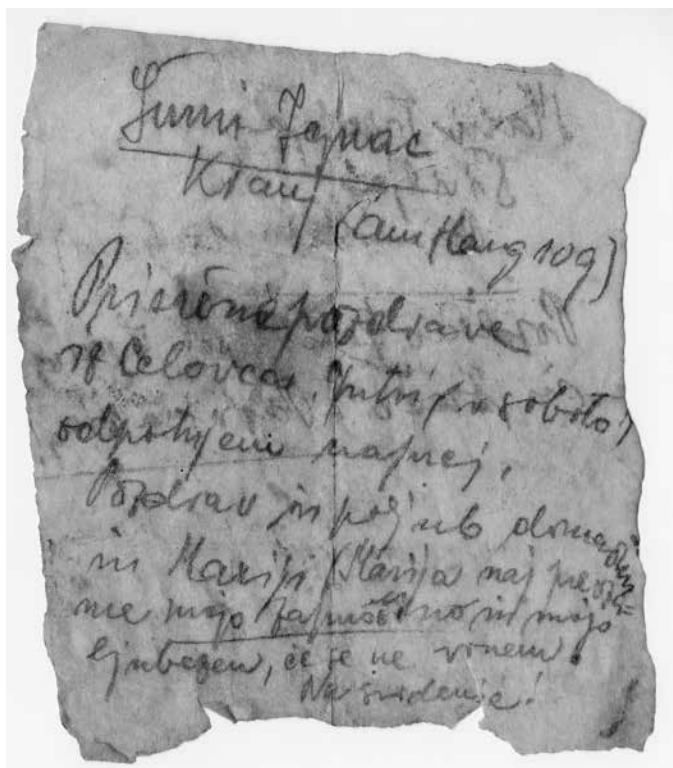
6. Begunje, vpisna knjiga jetnikov, marec – junij 1942. Gorenjski muzej Kranj, spletna stran

vega sošolca Pavla Šegule so se skoraj vsi fantje iz razreda, nekoliko naivno in optimistično, vsekakor pa domoljubno, ob aprilskih dogodkih že pred zaprtjem gimnazije javili v kranjski vojašnici, da bi se pridružili prostovoljcem v boju proti okupatorjem. Jugoslovanski oficirji so mladoletnike zavrnil in nagnali domov.³⁷ Osveščena mladina se ni dala pregnati. Pridružili so se upornikom in pomagali po svojih močeh. Nemcem in njihovim sodelavcem to ni ostalo skrito. Večje racije so na Gorenjskem izvajali januarja in februarja 1942. Skupino svobodomiselnih so pred koncem februarja aretirali na Primskovem in jih obtožili sodelovanja z OF in komunisti. Nemški arhivi so suhoparno zabeležili, da so v Krainburgu 24. februarja 1942³⁸ aretirali sedemnajstletnega dijaka Ignatza Sumija, sina Ignaca Šumija, črkostavca in Albine Varl, stanujočega Am Hang 109. Dober teden dni po aretaciji, 5. marca, so v zapor Begunje³⁹

³⁷ Albin VENGUST, Pavle Šegula, 70 - letnik, *Planinski vestnik*, XCIV/2, 1994, p. 91.

³⁸ Bilo je dober mesec dni po Dražgoški bitki (9. – 11. januar 1941 in pred bitko za Stalingrad 23. 8. 1942 – 2. 2. 1943). Štiri dni prej so v Ljubljani vosovci ustrelili Avgusta Praprotnika (osnovni vir predstavlja pripoved priče, ki je bila prisotna na mestu dogodka). Glej tudi Anton Praprotnik (1891–1942), nekrolog, *Trgovski list: časopis za trgovino, industrijo, obrt in denarništvo*, Ljubljana, XXV/16, (24. februar) 1942, p. 2.

³⁹ V Begunjah je bilo med vojno zaprtih 11.477 ljudi, od tega 9.196 moških (<https://mro.si/wordpress/muzeji-in-zbirke/muzej-talcev-begunje> (20. februar 2024)). Glej tudi Janez GERČAR, *Begunje: priča narodovega trpljenja*, Ljubljana 1969; Stane ŠINKOVEC, *Begunje: nemška okupacija 1941–1945*, Kranj 1995.

7. Sporočilo iz zapore,
Celovec, junij 1942.
Arhiv Petra Krečiča

pripeljali dvajset ljudi različnih starosti. Kar šest mož iz te skupine so kmalu ustrelili kot talce. Pretresljivi so zapisi z rdečo barvo v knjigi zapornikov⁴⁰, kjer so pisarji k imenom pripisali *Hingerichtet* (sl. 6). Ignaz Shumi je v zaporu, med življenjem in smrtjo, med sumničeni in zasliševanji preživel dneve in noči od 5. marca do 20. junija. Kaj se je z njim dogajalo v zaporu, kakšna so bila zasliševanja, le slutimo. Nekaj spominskih utrinkov na begunjski zapor v času vojne, na zasliševanja in mučenja je leta 2015 objavil Justin Ažman.⁴¹

Po 107 dneh v Begunjah so Šumija odpeljali v zapor v Celovec in od tam sedem dni kasneje v neznano. Skupaj s sojetnikom⁴² sta uspela domačim pretihotapiti droben košček papirja z obvestilom. »Šumi Ignac, Kranj (Am Hang 109). Pristrčne pozdrave / iz Celovca. Jutri (v soboto) / odpotujem naprej. / Pozdrav in poljub do-

⁴⁰ Gorenjski muzej, *Knjiga zapornikov 14702, Index für Lagerhaftlinge*, p. 143. Pod številko 2414 je vpisan Ignaz Schumi. Originalne zapise hrani Gorenjski muzej v Kranju. Faksimile so na spletu: <https://www.gorenjski-muzej.si/begunjske-knjige-na-spletu/> (12. februar 2024).

⁴¹ Justin AŽMAN, *Spomini na Begunje, Vigenjc, Glasilo Kovaškega muzeja v Kropi*, XV, 2015. pp. 117–126.

⁴² Ivan Marn je svoje obvestilo naslovil na Terezijo Marn, Primskovo 131 (osebni arhiv avtorja).

mačim / in Mariji Marija naj prejme mojo zapuščino in mojo ljubezen, če se ne vrnem. / Na svidenje!« (sl. 7) Kolikokrat so domači brali ta listič, preden je na njihov naslov prišlo prvo pismo iz nemškega taborišča, ne ve nihče.

Jetniki niso vedeli, kam jih peljejo. Vlak je vozil proti severu, mimo Salzburga, do Dachaua. Manjši kraj ob močvirjih severno od Münchna je bil prostor, v katerem so se ob koncu 19. stoletja zbirali nemški slikarji t. i. Dachauske šole. Njihove krajine so slikali v romantičnem vzdušju preloma 19. in 20. stoletja. Popolnoma drugačen je postal prostor nekdanje smodnišnice po vzponu nacistov. Nastalo je njihovo vzorčno taborišče, v katero so od 22. marca 1933 najprej zapirali vse politične zapornike in Jude. Krajši čas je bilo tam vojaško vzgajališče za esesovce. Za tem so morali taboriščniki prostor nekdanje smodnišnice preurediti za delovno taborišče. Prostor močvirja je postal model za vsa druga koncentracijska taborišča okupirane Evrope. Dachau je postopoma dobil 10.000 večjih in manjših naslednikov in podružnic, kjer so pobijali milijone ljudi ali silili tisoče zapornikov k prisilnemu delu, dokler niso izčrpani končali v krematorijih.⁴³

Jetnik iz Begunj in Celovca je kot mnogi pred njim in še bolj številni za njim prestopil mejo taborišča Dachau z napisom *Arbeit macht frei*. Od 27. junija 1942 do 29. aprila 1945 se je moral dan za dnem uklanjati esesovcem, njihovim pravilom in zahtevam (sl. 8). Vsakega jetnika so slekli, razkužili, oblekli v črtasto sivo-modro oblačilo in mu dodelili številko. Ignac Sumi je postal 3068744. Posameznike so obuli v cokle in jih za mesec dni poslali v karanteno. Srečnejši so za tem dobili delovno obvezo. Kakšne naloge je imel Šumi, iz dokumentov in spominov prič ne vemo natančno. Ohranjene pa so fotografije mladega taboriščnika ob prihodu v taborišče.⁴⁵

Presenetljiva najdba dr. Petra Krečiča v družinski hiši na Pribinovi ulici v Ljubljani nam je razkrila nekaj več o taboriščnem obdobju. Krečič je našel 59 originalnih pisem, ki jih je v obdobju od 12. julija 1942 do 17. marca 1945 taboriščnik naslovil na svojega očeta in druge domače na naslovu Am Hang 109. Vsa pisma so napisana na predpisanih dvostranskih obrazcih. Zgolj na teh in v nemščini so smeli je-

⁴³ Največ podatkov so bivši interniranci zbrali v knjigi: *Dachau. Zbornik* (edd. Bojan Ajdič et al.), Ljubljana 1981. Več kot 30 člankov so pisali različni avtorji. Med njimi ni Naceta Šumija ali Staneta Mikuža. Ilustracije je razvrstil Vlasto Kopač. Pred to knjigo slovenski avtorji v Sloveniji vse od leta 1947 niso izdali dokumentarnih publikacij o Dachauu.

⁴⁴ Isto identifikacijsko številko je imel v letih 1938–1939 Felix Winter (Bodenbach). Ponavljanje številke je eden od vzrokov, da do danes nihče ne ve, koliko jetnikov je bilo v taborišču in koliko jih je v njem umrlo. Glej Arolsen Archives - International Center on Nazi Persecution (<https://collections.arolsen-archives.org/>).

⁴⁵ Fotografije in dva popisna obrazca so v arhivu, dostopnem na spletu. Arolsen Archives - International Center on Nazi Persecution: <https://collections.arolsen-archives.org/en/search?type=search&s=Ignac%20Sumi> (april 2024).

Konzentrationslager Dachau **Geistart:** Schutzhaft **Gef.-Nr.:** 30 687

Name und Vorname: S u m i I g n a t z

geb. am: 14. 5. 24 **in:** K r a i n b u r g

Kreis: Oberkrain **Von:** Ostmark/Deutsches Reich

Wohnort: K r a i n b u r g **Straße:** Am Hang 109

Kreis: Oberkrain **Von:** Ostmark/Deutsches Reich

Familienstand: ledig **Beruf:** Student

Staatsangehörigkeit: ehem. Jugoslawe **Religion:** r.-kath. früher:

Vater: Ignatz **Beruf:** Schriftsetzer **Rasse:** arisch

Mutter: Albina **geb.:** Warri **Rasse:** arisch

Wohnort der Eltern: K r a i n b u r g **Straße:** w. oben

Gefrau: keine **geb.:** **Rasse:** **Wohnort:** **Straße:** **Nächste Angehörige:** Eltern: Ignatz u. Albina S u m i

Wohnort: K r a i n b u r g **Straße:** Am Hang 109

Kreis: Oberkrain/Ostmark **Von:** Deutsches Reich

Kinder: keine

Freigegeben am: 24. 2. 42 **in:** K r a i n b u r g.

Eingeliefert am: 27. 6. 42

Einweisungsbehörde: Sipo Valdes. *T-11617/12*
P. 1347

Einweisungsgrund: **Parteiangehörigkeit:** **von:** **bis:** **Funktionen:** **Mitglied von Unterorganisationen:** **Kriminelle Verurteilungen:** **Politische Verurteilungen:** **In Schutzhaft im KZ:** **von:** **bis:**

Ich bin darauf hingewiesen worden, daß meine Verurteilung wegen intellektueller Urkundenfälschung erfolgt, wenn sich die obenstehenden Angaben als falsch erweisen sollten.

S. g. u. *Ignatz Sumi* **Der Lagerkommandant:** *J. S.*

N 0007 S. 1. 1000

8. Vpisni list Taborišča Dachau, 27. junij 1942. Arhiv Arolsen

tniki pisati domačim. Posamezno pismo so lahko poslali ali prejeli le v dovoljenih intervalih dvakrat mesečno.⁴⁶ Vsak stavek so pred pošiljanjem preverjali cenzorji. Njihove kontrole so se vlekle teden dni ali več. Posamezne sumljive stavke so izrezali ali počrnili (sl. 9).⁴⁷ Vseh sporočil in dodatno med vrsticami zapisanih misli ne bomo nikoli razbrali. Presenetljiv je optimizem mladeniča, nenehna skrb za domače, spodbude očetu, sestrām in prijateljem. Navodila ali nasveti sorodnikom in prijateljem potrjujejo zrelost premišljenega mladeniča. Značilno je peto pismo očetu 27.

⁴⁶ Taboriščnik je uspel leta 1942 poslati očetu devet pisem, leto kasneje 25 in leta 1944 še 20 pisem. Zadnje leto je v prvih treh mesecih oddal pet pisem. Vsa pisma je prevedla in transkribirala Alenka Zupan (osebni arhiv avtorja).

⁴⁷ V počrtnem besedilu, datiranem 3. februarja 1945, je bilo s pomočjo strokovnjakov Narodne galerije mogoče prebrati Ich bin krank.

septembra 1942, cit.: »Če pridem, ti bom spet pomagal, potem bova doma napravila vse mogoče. Načrte imam že gotove. Naši mami ne dovoli toliko delati, ostati mora zdrava, dokler ne pridem, potem bo že bolje.« Naslednje leto je v 23. pismu 27. junija 1943 zrelo napisal: »Meni ni v škodo, da sem izstopil iz mirnega življenja. Kdor hoče postati človek, mora doživeti tudi trde preizkušnje.« Neizmerna je bila hvaležnost za pakete s poslano hrano, zdravili, oblačili in obutvijo. Enkratna je energija iskanja optimističnih ciljev, posebej v glasbi; želel si je violino, da bi igral nanjo in notne zapise. Včasih je želje zaokrožil na nekoliko šaljav način, kakor v 16. pismu 14. marca 1943: »... zelo sem se razveselil pipe, tobak je precej šibek. Še enkrat poudarjam, da mi ni treba toliko pošiljati, predvsem ne tako veliko kruha, kajti ne morem ga sproti porabiti. Upam, da bo kmalu prišla moja violina, in sicer najboljša. Imam namreč priložnost igrati, seveda samo zase.« Pri notnih predlogah je bil zahteven, 11. aprila 1943 je natančno prosil: »... pošljite mi tudi še kakšne note, mogoče bi kjerkoli kaj našli, takšno znano muziko; ne rabim nobenih po okusu limonadastih šlagerjev«.

Vsem cenzorskim oviram navkljub je v 29. pismu domačim pisal:

»Dragi starši ... Prihaja čas, ko bomo izgubili vsako povezavo. Ostalo nam bo samo še upanje v prihodnost in to ostane do zadnjega diha. V taki situaciji je edina človekova veličina, da ohrani svojo usmeritev. Prepričan sem, da boste zmogli napraviti vse, kar dandanes zahteva težki čas. Živimo daleč vsaksebi, a vendarle skupaj. Ni sile na svetu, ki bi zmogla zlomiti naša srca. V vaši bližini je fronta. Stojte vedno za vašimi možmi, kajti ne gre za nas, bije se boj za prihodnost celotnega človeštva. Nikoli ne pozabite na vaše najboljše, ki so boj poplačali s svojo krvjo.

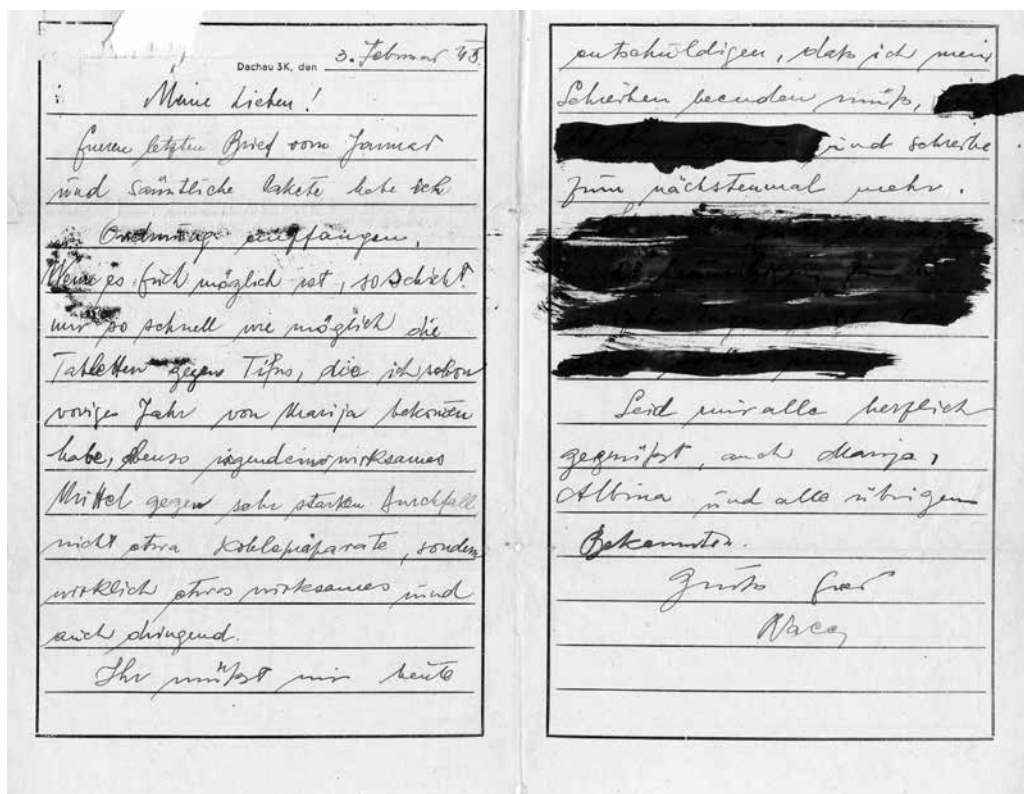
Dachau, 26. september 1943

Nace«

Popolnoma drugače, brez dnevnih skrbi in empatije, je svoje misli v istem obdobju v dnevnik beležil starejši Izidor Cankar, ko se je varno gibal med politiki in kronarnimi glavami v Londonu.⁴⁸

Naš profesor teh osebnih spominov po vojni ni delil praktično z nikomer, niti z ožjimi sorodniki ne. Nikogar ni želel obremenjevati s sencami vojne. V trpljenju je videl dozorevanje in osebno značilno usmeritev v bodočnost, v bistvo, v pozitivna

⁴⁸ »28. jul. 1944. London / V isti restavraciji večerjal kralj s kraljico in nas povabil po večerji v svojo sobo. Zaljubljen še zvečer, Brezpomemben razgovor, razen da kralj prinesel fotografije s sestanka s Titom in jih, včasih navdušeno, komentiral«. Izidor CANKAR, Londonski dnevnik: 1944–1945, Ljubljana – Koper, 1985, faksimile dnevnika, nepagirano.

9. Dachau, cenzurirano pismo 3. 2. 1945. Arhiv Petra Krečiča

izhodišča in racionalne cilje. Verjetno je kakšno izkušnjo več izmenjal s sotrpini, predvsem s prijateljem Vlastom Kopačem.⁴⁹ Le tu in tam je s stavkom ali dvema v svojih besedilih spomnil na težke čase: »Kakor smo zares jemali življenje, smo zares presojali umetnost.«⁵⁰

Posredna pričevanja drugih jetnikov iz Dachaua nam le delno razkrivajo dneve med življenjem in smrtjo. Zapisov je veliko, v slovenščini zlasti literarnih, od Borisa Pahorja do Vladimirja Kralja ali Igorja Torkarja.⁵¹ Nekaj konkretnih podat-

⁴⁹ Kopač (1913–2006) je bil arhitekt, Plečnikov učenec in konservator, aktiven planinec in komunist. Kot žrtev dachauskih procesov je bil obsojen na smrt, pomiloščen, vendar več let zaprt. Več dachavcev je sodelovalo s Šumijem v konservatorski službi, ob Kopaču daljše obdobje Boris Kobe (vir: avtorjevi razgovori s Kopačem ter Marijanom Slabetom).

⁵⁰ Nace ŠUMI, *Pogledi na slovensko umetnost*, Ljubljana 1975, p. 5.

⁵¹ Boris PAHOR, *Nekropola*, Maribor – Trst 1967; Boris PAHOR, *Rdeči trikotniki*, Ljubljana 2015; Vladimir KRALJ, *Mož, ki je strigel v ušesi*, Ljubljana 1961. Originalno besedilo iz leta 1948 so pisatelji različni uredniki večkrat izgubili.

10. Zoran Mušič, Dachau, Oči mrtveca, maj 1945. Trst, Museo Revoltella

kov je v dokumentarnih knjigah, posebej v dveh zbornikih.⁵² V prvi knjigi se med natisnjeni pričevanji bralcu najbolj vtisnejo v spomin risbe Vlasta Kopača in drugih Slovencev, Boža Pengova, Franceta Uršiča, Bruna Vavpotiča, v drugi še Zorana Mušiča (sl. 10–14). Prva ga je v katalogu predstavila Vera Visočnik.⁵³

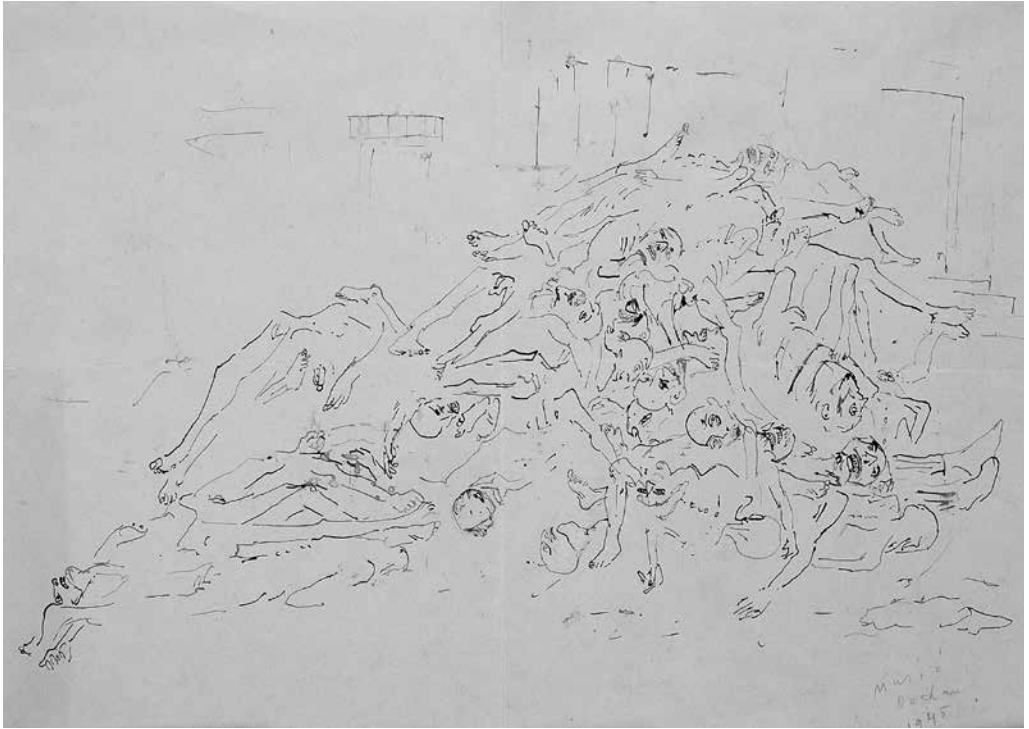
Ko so Američani ob koncu aprila osvobodili preživele,⁵⁴ je bilo med več kot 31.432 popisanimi preživelimi kar 2907 Slovencev.⁵⁵ Na tirih pred taboriščem pa

⁵² *Dachau* 1981, cit. n. 48; *Dachau: fotografije in risbe iz koncentracijskega taborišča s komentarjem* (ed. Hardvik Pirnovar), Celje 1999. Bogdana Borčiča in Nikolaja Omerso so spregledali.

⁵³ Glej Vera VIŠOČNIK et al., *Revolucija in umetnost, Risbe iz zaporov in taborišč*, Kranj 1967/70.

⁵⁴ Ameriški vojaki pod vodstvom generala G. Pattona so prej kot umirajoče taboriščnike osvobajali čredo lipicancev. Glej Alois PODHAJSKY, *Ein Leben für die Lipizzaner*. München 1960. Dogodke opisuje tudi film *Čudež belih žrebcev* (Walt Disney, 1963).

⁵⁵ Ray MERRIAM, *Dachau*, s. l. 2012, p. 77. Dachauski poročevalec maja 1945 navaja 3.098 Jugoslovancev; koliko je med njimi ter med Avstrijci, Italijani in Madžari Slovencev, ni zapisano.

11. Zoran Mušič, Gomila trupel, Dachau, maj 1945. Ljubljana, Moderna galerija

je stalo blizu 50 vagonov razpadajočih trupel taboriščnikov, pripeljanih iz drugih taborišč. Ducat naših slikarjev in arhitektov je skušalo med čakanjem na vračanje v domovino trenutek preživetja in spomin na žrtve zabeležiti z risbami. Posebej aktiven zbiralec pisnega gradiva, dokumentov in podob v taborišču in kasneje v Ljubljani je bil Ludvik Mrzel.⁵⁶ Radovedneži so iskali druge predmete v hišah ob taborišču. Srečo Habič je tam našel fotoaparat in posnel tovariše.⁵⁷ Bogdan Borčič je v taboriščni knjižnici izbral knjigo o francoskih impresionistih in jo odnesel domov.⁵⁸ Prerisoval je tudi posamezne risbe iz Rembrandtove brošure. Rembrandto-

⁵⁶ Mrzel (1902–1971) je bil pisatelj in pesnik. Bil je med žrtvami Dachauskih procesov, obsojen na 12 let zapora. France KOBLAR, Mrzel, Ludvik (1904–1971), *Slovenski biografski leksikon*, VI, Ljubljana 1935, v elektronski obliki dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi378380/>. Med procesi je izginilo njegovo dokumentarno gradivo.

⁵⁷ Habič je svoje fotografije podaril Narodni galeriji. (osebni intervju z avtorjem članka dne 27. junija 2016 je hranjen v avtorjevem osebnem arhivu).

⁵⁸ Knjiga Karl SCHEFFLER, *Meisterwerke französischer Impressionisten*, Berlin 1937, je ostala v umetniškem ateljeju v Slovenj Gradcu. Podatke je posredoval Marko Košan.

12. Vlasto Kopač, Razsuševanje - Entlausung, Dachau, marec 1945. Ljubljana, Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije

vo knjižico⁵⁹ je vzel za spomin Zoran Mušič, ki je bil najbolj aktiven med risarji. Šumi je leta 1991 njegove risbe ocenil: »... razumljiva in pretresljiva je tudi Mušičeva skupina njegovih upodobitev iz Dachaua, ki jo je po izvirnih zasnutkih iz zadnjega leta vojne v sedemdesetih letih prelil v svoj odgovor nezaslišanemu trpljenju v zadnji veliki moriji, ki je prizadela tudi mnoge Slovence na enak način, kakor našega slikarja. Morda je najbolj presenetljiva lastnost nekaterih del te skupine izenačenje kupa mrtvih s krajinsko podobo. Z njo se je Mušič notranje odkupil in z njo naj premine tudi trpljenje vseh drugih.«⁶⁰

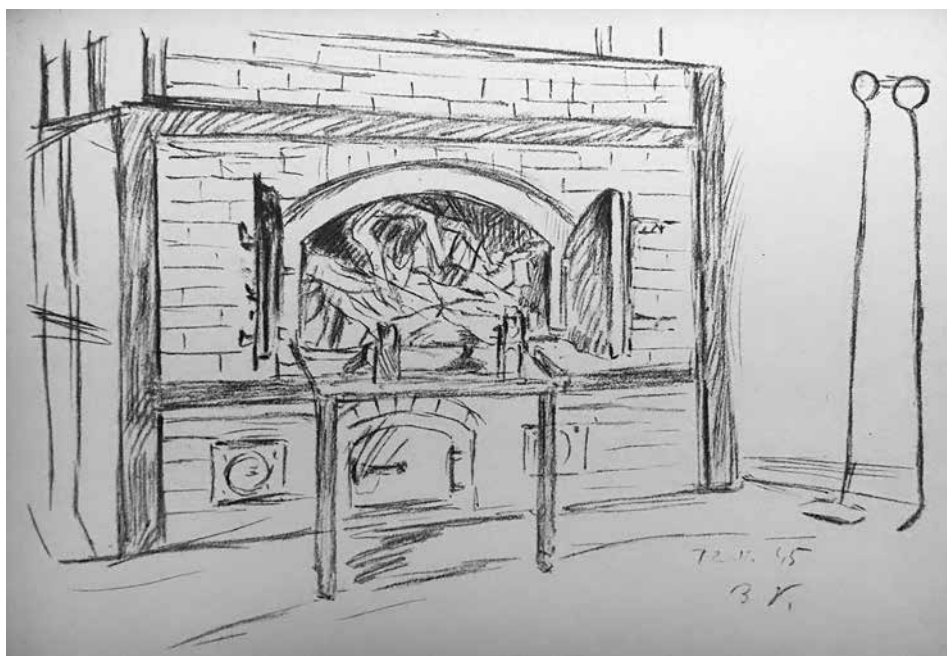
Odisejada sonarodnjakov iz Dachaua, ki so jih tri leta kasneje preganjali, zapirali in pobijali na Dachauskih procesih v Sloveniji, je posebna zgodba. Morda je tudi zaradi tega naš profesor dolgo molčal. Z njemu lastno jasno besedo je dr. Šumi šele leta 1999 ovrednotil risbe številnih slovenskih sotaboriščnikov v kratkem zapisu, ki je izšel v Pirnovarjevem zborniku Dachau. Dodatno je presenetljivo modrost ob svoji osemdesetletnici v razgovoru zaupal kolegici dr. Ani Lavrič. »Pravzaprav je

⁵⁹ Richard GRAU, *Rembrandt, Handzeichnungen, 48 Bildtafeln*, Leipzig s. a.

⁶⁰ Nace ŠUMI, Zoran Mušič in slovensko slikarstvo, *Galerija Zorana Mušiča: grad Dobrovo: stalna zbirka grafičnih del Zorana Mušiča*, Nova Gorica 1991, p. 12.

13. Dachau, Baraka 12, 1945

14. Bruno Vavpotič, Dachau, Krematorij, 1945, Knjiga 1946. Arhiv G. Z. 173203

15. Nace Šumi, maturant, 1945.
Arhiv družine Šumi

bilo v taborišču tudi lepo; tam sem spoznal tovarištvo ljudi, ki ga nikjer drugod ni toliko kot prav tam, kjer je človek čisto ,na psu'.⁶¹

Ko se je taboriščnik po uradnem koncu vojne v Evropi z Bavarske samostojno prebil do Slovenije, je bil za krajši čas znova zaprt. Novi oblastniki so ob koncu maja 1945 sumničili vsakogar. Nekaj dni kasneje se je na matični gimnaziji prijavil na maturitetne izpite. Po treh letih ubogljivosti in obrazcev so mu postavili na mizo nov prijavi obrazec. Zakaj je prekinil svoj študij? Dozorevanje v zaporu Begunje in v taborišču Dachau za formaliste ni bilo dovolj.

Uradno maturitetno spričevalo je Gimnazija Kranj izdala šele po opravljenih izpitih (sl. 15).⁶² Ti so se razvrstili med 27. avgustom in 3. septembrom 1945, ko je Šumi dokazal primerno znanje materinščine, latinščine, zgodovine, zemljepisa, matematike, fizike in kemije. To je bila matura po maturi (sl. 16).

⁶¹ Ana LAVRIČ, O arhitekturi največ vem: pogovor s prof. dr. Nacetom Šumijem, *Umetnostna kronika*, III, 2004, pp. 6–9. Podrobnosti so še v intervjuju: Jelka ŠUTEJ ADAMIČ, Dva tisoč zlatih oltarjev, Dr. Nace Šumi, umetnostni zgodovinar, *Delo, Sobotna priloga*, XLI/88, (17. april) 1999, p. 41; Igor GRDINA, Mrtvi spomeniki so po njegovi zaslugi postajali žive vrednote. Šumijev zbornik, *Delo*, XLI/114, (20. maj) 1999, p. 20; ZUPAN 2006, cit. n. 10, pp. 11–15.

⁶² Komisijski zapisnik maturitetnih izpitov sta podpisala predsednik Alojz Vadnjal in tajnik Mirko Kmet. ZAL, Enota za Gorenjsko, Kranj, Maturitetna spričevala gimnazije Kranj, 1945, p. 442.

16. Izven okvirja, Nace Šumi na Krasu

Viri ilustracij: Fototeka Oddelka za umetnostno zgodovino, foto: Nace Šumi (1–2); Gojko Zupan, osebni arhiv (3); ZAL, Enota za Gorenjsko Kranj (4); ©Narodna galerija, Ljubljana, foto: Janko Dermastja (5); <https://www.gorenjski-muzej.si/begunjske-knjige-na-spletu/> (6); Peter Krečič, osebni arhiv (7, 9); Arhiv Arolsen (8); Museo Revoltella (10); © Moderna galerija (11); Muzej novejšje in sodobne zgodovine, Ljubljana (12); Dachau 1999, cit. n. 52, p. 70 (13); Bruno Vavpotič, Dachau, Ljubljana 1946, p. 25 (14); Arhiv družine Šumi (15); MK RS, INDOK center (16)

Nace Šumi – a Man of Slovene Culture to Matriculation. In principio erat Dachau I

SUMMARY

The centenary of the birth of art historian and conservator Nace Šumi (1924–2024), professor emeritus, was a great challenge for an in-depth reflection on the meaning of this great and distinguished personality. To that end, on 24 May 2024, the Faculty of Arts of the University of Ljubljana hosted a symposium with several lectures and a photo exhibition. We, as all lecturers at the symposium, are aware that his followers are influenced by the professor's charisma and are therefore subjective. Everyone remembers our teacher a little differently. We judge him mainly by our contacts, lectures, books, articles, editorial guidelines and other achievements. Why did he tirelessly search for the intricacies and originality of Slovenian art all his life?

As art historians, in order to better understand the man and the scientist, we need to go back and reveal more precisely Šumi's childhood and adolescence in Kranj, and especially the time until his graduation (in the year 1945), a period that significantly shapes every young person. The content of his high school studies and the important influence of individual lecturers, especially artists such as Franc Košir or Elda Piščanec, were summarized in the archives to better present the young years.

The introductory explanation in Professor Šumi's book *Pogledi* is quite clear: "The youth of the generation to which I belong was marked by a serious war and the initial post-war years." The period of World War II and its influence on Professor Šumi therefore deserves at least additional attention. The first important place was the Begunje prison. Even more important was the period during which he survived three years at the Dachau concentration camp. The personal documents from this camp, which were saved by the Šumi family and after them by Peter Krečič. We can find some facts written directly or between the lines in 59 censored letters and dozens of other documents. That which is not documented in these letters can be glimpsed or understood in the drawings of Slovenian architects (Vlasto Kopač stands out among the authors) and painters, also interned in the same camp (Zoran Mušič, France Uršič, Bruno Vavpotič, Bogdan Borčič, and others). Surviving Dachau was a real test and formed the foundation of later thinking, extraordinary energy, life optimism, and his conscientiously responsible way of working as an art historian, conservator, and my mentor.

[ZUPAN 5] Elda Piščanec, Tihožitje s konjsko lobanjo, 1927. Ljubljana, Narodna galerija

Junij Jovanac
Krauj (Am Haag 109)
Pisane podave
iz Celovca, v kateri se obtožuje
odložitveni naprej.
Polra in pojo ob doma
in Mariji (Marija) naj pre
me niso fajmo in mijs
ljubogem, če se ne vneem
Na sodenice!

Avtorji / Authors

MAG. MOJCA JENKO, DIPL. UM. ZGOD.

muzejska svetnica v pokoju
Tivolska cesta 36
SI-1000 Ljubljana
mojca.jenko1@guest.arnes.si

DR. NIKA LEBEN

konservatorska svetnica v pokoju
Lojzeta Hrovata 9
SI-4000 Kranj
nika.leben@gmail.com

MAGDALENA MEZEG, MAG. UM. ZG

kustodinja
Oddelek za zgodovino in uporabno umetnost
Narodni muzej Slovenije
Muzejska ulica 1
SI-1000 Ljubljana
magdalena.mezeg@nms.si

DOC. DR. RENATA NOVAK KLEMENČIČ

Oddelek za umetnostno zgodovino
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2
SI-1000 Ljubljana
Renata.NovakKlemencic@ff.uni-lj.si

ASIST.-RAZISK. DR. FRANČIŠKA ORAŽEM

Oddelek za umetnostno zgodovino
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2
SI-1000 Ljubljana
franciska.orazem@ff.uni-lj.si

DOC. DR. TINA POTOČNIK

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Služba za kulturno dediščino
Zvezdarska ulica 1
SI-1000 Ljubljana
tina.potocnik@zvkd.si

DOC. DR. KATARINA ŠMID

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije
Titov trg 5
SI-6000 Koper
katarina.smid@fhs.upr.si

ASIST. DR. MIHA VALANT

Oddelek za umetnostno zgodovino
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2
SI-1000 Ljubljana
miha.valant@ff.uni-lj.si

MAG. GOJKO ZUPAN

Rusjanov trg 2
SI-1000 Ljubljana
gojko.c.zupan@gmail.com

Sinopsisi / Abstracts

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Mojca JENKO, Doslej spregledana estetika Veita Stossa. Križani iz Dramelj

Ključne besede: Križani iz Dramelj, veliko leseno razpelo, začetek 16. stoletja, Narodna galerija (Ljubljana), Veit Stoss (1477–1533), Nürnberg

Na stalni razstavi ljubljanske Narodne galerije je razstavljen lesen Kristusov *corpus* (NG P 69) večjih dimenzij (176 × 210 × 30 cm). Starejša slovenska literatura ga obravnava kot delo Kranjskega rezbarja (ok. 1515–1520). Pred desetletjem je Andrej Smrekar nakazal možnost uvoza iz južnonemškega prostora. Ob pregledu velikih razpel na Bavarskem je pozornost vzbudila serija lesenih Križanih velikih dimenzij znamenitega nemškega kiparja Veita Stossa (1477–1533). Njegovi primerki, dobro obdelani v nemški strokovni literaturi, so si med seboj zelo podobni – po postavitvi in v detajlih. Številne značilnosti Stossovih razpel izraža tudi *Križani iz Dramelj*, ki je formalno najbližje razpeloma v Germanskem nacionalnem muzeju v Nürnbergu (Pl. O. 62; 1505–1510) in v cerkvi sv. Lawrence (1516–1520), oblikovanje perizome pa je identično oni na miniaturnem razpelu v Gettyjevem muzeju v Los Angelesu (2019.94; 1510–1515).

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Mojca JENKO, The Hitherto Overlooked Aesthetics of Veit Stoss. The Crucifix from Dramlje

Keywords: Crucifix from Dramlje, large wooden crucifix, early 16th century, National Gallery of Slovenia, Veit Stoss (1477–1533), Nuremberg

A large wooden corpus of Christ (176 × 210 × 30 cm) is displayed in the permanent exhibition of the National Gallery of Slovenia (NG P 69). Older Slovenian professional literature considers it to be the work of the Carniolan Carver (c. 1515–1520). A decade ago, Andrej Smrekar indicated the possibility of its import from southern Germany. When inspecting the large crucifixes in Bavaria, a series of large wooden crucifixes by famous German sculptor Veit Stoss (1477–1533) attracted his attention. His examples, well covered in the German art historical literature, are very similar to each other, in terms of both layout and details. Many characteristics of Stoss's crucifixes are also expressed by the *Crucifixion from Dramlje*, which is formally closest to the crucifixes in the German National Museum in Nuremberg (Pl. O. 62; 1505–1510) and in the Church of St. Lawrence right there (1516–1520); the perizome design is identical to that of the miniature Crucifix in the Getty Museum in Los Angeles (2019.94; 1510–1515).

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Nika LEBEN, Nova spoznanja o stavbnem razvoju cerkve Marijinega vnebovzetja na Blejskem otoku

Ključne besede: cerkev Marijinega vnebovzetja, Blejski otok, gotika, Nadškofijski arhiv Briksen, Hofraths Protocol 1693–1695, Francesco Ferrata, barokizacija

Odkritja ob zadnjih prenovah cerkve Marijinega vnebovzetja na Blejskem otoku (prvič omenjene 1185) dopolnjujejo arhivski podatki, ki jih hrani Nadškofijski arhiv v Briksnu (Das Hofarchiv (H.A.) Brixen – Bressanone). Za analizo stavbnega razvoja sta najbolj dragocena ohranjena načrta iz leta 1695 s koloriranimi tlorisoma stare in nove cerkve. Na načrtu obstoječega stanja je zrisana dvoladijska notranjost cerkvene ladje. Obok, deljen s poudarjenimi delitvami v tri traveje s po dvema paroma križno obokanih polj, nosita dva stebra, kar potrjuje trditev Tomaža Hrena, ki je ob vizitaciji leta 1601 ali 1624 videl še dvoladijsko notranjost. Na drugem tlorisu z barokizirano, obokano ladjo in prezbiterrijem pa so z rdečo barvo označene predvidene prezidave, ki so jih po zapisu v Dvornem Protokolu zaupali stavbnemu mojstru Francescu Ferrati (H.A., Hofakten: Hofraths Protocol 1693-1695, HRP 57 (1695 IX 3), pp. 681, 682).

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Nika LEBEN, New Insights into the Development of the Church of the Assumption of the Virgin Mary on Bled Island

Keywords: Church of the Assumption of Mary, Bled Island, Gothic, Archdiocesan Archive of Brixen, Hofraths Protocol 1693–1695, Francesco Ferrata, Baroquization

Discoveries made during the last renovations to the Church of the Assumption of Mary on Bled Island (first mentioned in 1185) were supplemented by archival data preserved in the Archdiocesan Archive in Brixen (Das Hofarchiv (H.A.) Brixen – Bressanone). The most valuable sources for analysing the architectural development are two preserved coloured floor plans of both the old and new church from the year 1695. The plan depicting the existing state shows a two-nave church interior. The vault, divided by marked divisions into three bays, each with two pairs of cross-vaulted sections, is supported by two pillars. This confirms the assertion of Tomaž Hren, who, during his visitation in either 1601 or 1624, still observed a two-nave interior. On the other floor plan, showing a Baroque-style vaulted nave and presbytery, the planned reconstructions are marked in red. According to the records in the Court Protocol, these renovations were entrusted to the master builder Francesco Ferrata (H.A., Hofakten: Hofraths Protocol 1693-1695, HRP 57 (1695 IX 3), pp. 681, 682).

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Magdalena MEZEG, Marija, ki doji dete: kretsko-beneška ikona iz Narodne galerije

Ključne besede: ikona, Doječa Marija, Narodna galerija, kretsko-beneške ikone, Federalni zbirni cente

Članek obravnava ikono Marija, ki doji dete, hranjeno v Narodni galeriji. Namen prispevka je osvetliti ikono z različnih zornih kotov in jo tako umestiti v širši umetnostno-zgodovinski kontekst. Ključna področja obravnave vključujejo analizo ikone s pomočjo IRF in UVF fotografij, poskus določitve njenega izvora z uporabo primerjav, razčlenbo kompleksnega ikonografskega motiva ter raziskavo njene provenience.

Magdalena MEZEG, Nursing Madonna: the Creto-Venetian Icon from the National Gallery of Slovenia

Keywords: Icon, Nursing Madonna, National Gallery of Slovenia, Creto-Venetian icons, Federal Collection Centre

This article explores the icon of the Nursing Madonna from the National Gallery of Slovenia. The aim of this study is to examine the icon from multiple perspectives, placing it within a broader framework of art history. The key areas of examination include an analysis of the icon using IRF and UVF imaging, an effort to trace its origins through comparative study, and an examination of the complex iconographic motif and its provenance.

Renata NOVAK KLEMENČIČ, Koprška Marijina rotunda: od izročila k virom

Ključne besede: arhitektura, urbanizem, srednji vek, barok, bratovščina, Paolo Naldini, Koper, Istra, rotunda Marijinega Vnebovzetja

V literaturi glede datacije, poimenovanja in funkcije nedavno prenovljene rotunde vlada velika zmeda. Datacija variira med pozno antiko in visokim srednjim vekom, poimenovanje pa od Marijine rotunde, cerkve Marijinega Vnebovzetja do rotunde blaženega oziroma svetega Elia. Kar zadeva namembnost, se vse bolj uveljavlja domneva, da je šlo za najstarejšo koprsko krstilnico oziroma za posebno krstilnico, v kateri so bili krščeni prebivalci Izole. Članek zato na podlagi novejših raziskav Kopra in njegove urbane zgodovine, ki temeljijo na arhivskih virih, obravnava vse naštetje dileme.

Renata NOVAK KLEMENČIČ, The Rotunda of St. Mary in Koper: From Tradition to Sources

Keywords: architecture, urbanism, Middle Ages, Baroque, confraternity, Paolo Naldini, Capodistria, Istria, Rotunda of the Assumption of St. Mary

There is considerable confusion in the literature regarding the dating, naming and function of the recently renovated Rotunda in Koper. Its dating varies between late antiquity and the high Middle Ages, while its denominations include the Rotunda of Mary, the Church of the Assumption of Mary, and the Rotunda of Blessed (or Saint) Elias. Moreover, the assumption that the building is the oldest baptistery in Koper has also become established. Based on recent archival research of Koper and its urban history, the article addresses all of the above dilemmas.

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Franciška ORAŽEM, O avtorstvu in provenienci velikega oltarja iz podružnične cerkve sv. Jožefa nad Preserjem

Ključne besede: 17. stoletje, leseni oltar, Avguštin Ferfila, sv. Jožef nad Preserjem, Nova Štifta

V prispevku so obravnavana vprašanja provenience in avtorstva glavnega oltarja v podružnični cerkvi sv. Jožefa nad Preserjem. Primerjave z oltarno opremo iz podružnične cerkve Marijinega Oznanjenja v Novi Štifti pri Ribnici kažejo na možnost provenience iz tamkajšnje kapele sv. Jožefa. Druga možna provenienca bi lahko bila kapela sv. Jožefa v cistercijskem samostanu v Bistri. Slogovna analiza kiparskega okrasa preserskega oltarja in primerjava z opusom Avgušтина Ferfilla in njegove delavnice je pokazala na možnost atribucije temu ljubljanskemu kiparju oziroma njegovi delavnici.

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Franciška ORAŽEM, On the Authorship and Provenance of the High Altar from the Filial Church of St. Joseph above Preserje

Keywords: 17th century, wooden altar, Augustine Ferfila, St. Joseph above Preserje, Nova Štifta

The paper addresses questions of provenance and authorship of the main altar in the subsidiary church of St. Joseph above Preserje. Comparisons with the altar furnishings from the subsidiary church of the Annunciation of Mary in Nova Štifta near Ribnica suggest a provenance from the chapel of St. Joseph there, from which the altar was removed between 1812 and 1832. Another possible provenance could be the chapel of St. Joseph in the Cistercian monastery in Bistra. Stylistic analysis of the sculptural decoration of the Preserje altar and comparison with the work of Avguštin Ferfila and his workshop indicate a possible attribution to this Ljubljana sculptor or his workshop.

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Tina POTOČNIK, Povojna arhitektura in odnos do historičnega grajenega tkiva: Ravnikarjev kompleks Trga revolucije v Ljubljani

Ključne besede: Trg revolucije, Trg republike, Edvard Ravnikar, modernizem, arhitektura, vila, Erjavčeva cesta, historično tkivo, ohranjanje

Zmagovalni natečajni elaborat in prvi načrti za ljubljanski kompleks Trga revolucije (danes Trga republike) zrcalijo preplet arhitekturnih ambicij, odnosa do zgodovinskega konteksta na začetku šestdesetih let preteklega stoletja in tedanjih političnih motivov. Edvard Ravnikar je v okviru svoje vizije nov arhitekturno-urbanistični sestav skušal uskladiti z uršulinskim samostanom in vpeti v obstoječe mestno tkivo, predvsem s pomočjo vizur. Vendar so bile zaradi uresničitve te vizije žrtvovane nekatere zgodovinske strukture, kot so vile ob Erjavčevi cesti. Prispevek se osredotoča na obravnavo zgodovinskega tkiva v zgodnjih fazah načrtovanja tega modernističnega kompleksa, zlasti historističnih vil 19. stoletja, in prispeva h globljemu razumevanju arhitekturnih stvaritev po drugi svetovni vojni v luči spreminjanja zgodovinskih naracij.

Tina POTOČNIK, Post-World War II Architectural Creations and the Treatment of Historical Built Fabric. Edvard Ravnikar's Revolution Square Complex in Ljubljana

Keywords: Master of the Trboje Madonna, Master E. S., late gothic sculpture, carving, printed templates

The winning competition entry for Ljubljana's Revolution Square (*Trg revolucije*), now known as the Republic Square (*Trg republike*) complex, and the plans from its initial design phases reflect the intricate interplay between architectural ambitions and relation to the historical context in the early 1960s, as well as the political motives of the time. Edvard Ravnikar's vision for the complex aimed to harmonize new constructions with the Ursuline convent and integrate them with the old town, particularly through the use of vistas. However, certain historical structures, such as the villas along Erjavčeva Road (Erjavčeva cesta) and archaeological remains, were sacrificed for the new development. This study focuses on the treatment of historical built fabric, especially historicist villas of the 19th century, in the early planning stages of this modernist complex, contributing to a deeper understanding of post-World War II architectural creations in light of changing historical narratives.

Katarina ŠMID, Motiv Spinaria na apnenčastem reliefu v Apsoru

Ključne besede: spinario, Apsorus, Osor, relief, rimska doba, helenizem

Članek obravnava apnenčasti relief z upodobitvijo spinaria, ki je bil odkrit na otoku Apsor (Osor). Tako najdiščne okoliščine kakor tudi čas najdbe so žal povsem neznani. Upodobitvena shema odstopa od najbolj razširjenih različic, zlasti izstopa, da mladenič sedi na zločljivem stolu in ne na skali, kar utegne biti posledica nepoznavanja tradicije *opus nobile* pri lokalnem kamnoseku. Prvotno bi relief lahko pripadal bodisi delu grobnice bodisi okrasju zasebne vile nekega bogataša, saj so te često krasili reliefi z upodobitvami slavnih del grške preteklosti. Večina kiparskih najdb na otoku sega v 1. stoletje po Kr., kar bi lahko bil tudi okvirni čas nastanka tega reliefa.

Katarina ŠMID, Spinario on a Limestone Relief in Apsorus

Keywords: spinario, Apsorus, Osor, relief, Roman era, Hellenism

The article examines a limestone relief depicting a spinario that was discovered on the island of Apsorus (Osor). Unfortunately, both the site and exact time of its discovery remain entirely unknown. The depiction deviates from the common versions, particularly in that the boy is seated on a folding chair rather than on a rock, which might be explained by the possibility that the local stonecutter was not sufficiently familiar with this *opus nobile*. The relief could have originally been part of a tomb or the decoration of a private villa owned by a wealthy individual, as such villas were often adorned with reliefs representing famous artworks from the Greek past. Most sculptural finds in the area date to the 1st century AD, which could also be the approximate period when this relief was created.

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Miha VALANT, Neuresničene vizije: kranjski slikarji in natečaj za zastor Deželnega gledališča v Ljubljani leta 1891

Ključne besede: umetnost 19. stoletja, zgodovina gledališča, Ferdo Vesel, Alojz Šubic, Heinrich Wettach, deželno gledališče, Slovensko narodno gledališče Opera in balet, gledališki zastor

Članek se ukvarja z natečajem za slikarsko okrasje nove stavbe Deželnega gledališča v Ljubljani v poznem 19. stoletju s poudarkom na skicah za glavni gledališki zastor, ki sta jih prispevala slikarja Alojz Šubic in Ferdo Vesel. Obravnava potek natečaja, njegov zgodovinski kontekst ter ikonografijo obeh zasnov, ki posebej poudarjata slovensko narodno identiteto. Analiza se pogloblja v izzive, s katerimi so se soočali lokalni umetniki pri doseganju visokih standardov monumentalnega slikarstva, ter v kompleksno prepletanje umetniške vrednosti in politike.

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Miha VALANT, Unrealized Visions: Carniolan Painters and the 1891 Competition for the Provincial Theatre Curtain in Ljubljana

Keywords: 19th Century Art, theatre history, Ferdo Vesel, Alojz Šubic, Heinrich Wettach, Provincial Theatre, Slovenian National Theatre Opera and Ballet, theatre curtain

This article explores the late 19th-century competition to decorate the Provincial Theatre in Ljubljana, focusing on designs for the grand theatre curtain by Alojz Šubic and Ferdo Vesel. It examines the course of the competition, its historical context, and the iconography of both designs, which emphasize Slovenian national identity. The analysis delves into the challenges faced by local artists in meeting the high standards of monumental painting and the complex interplay of artistic merit and politics.

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Gojko ZUPAN, Nace Šumi – človek slovenske kulture do mature. In principio erat Dachau I

Ključne besede: Nace Šumi, Franc Košir, Elda Piščanec, Vlasto Kopač, Zoran Mušič, France Uršič, Bruno Vavpotič, Bogdan Borčič, Klanec, Kranj, Gimnazija Kranj, Begunje, Taborišče Dachau, taboriščnik

Stoletnica rojstva zaslužnega profesorja Naceta Šumija (1924–2006) je bila izziv za poglobljen razmislek o pomenu ugledne osebnosti. Za simpozij ob obletnici je bilo pripravljeno daljše predavanje s slikovnim gradivom na Filozofski fakulteti univerze v Ljubljani, v katerem je bila natančneje predstavljena njegova mladost in gimnazijsko šolanje v Kranju. Posebej so bili predstavljeni in razloženi z njim povezani dogodki med drugo svetovno vojno - v zaporu v Begunjah in tri leta koncentracijskega taborišča Dachau, vključno z njegovimi ohranjenimi 59 pismi iz taborišča. Obdobje Dachaua je dodatno dokumentirano in razloženo s pomočjo risb taboriščnikov Vlasta Kopača, Zorana Mušiča, Franceta Uršiča, Bruna Vavpotiča in Bogdana Borčiča.

**Gojko ZUPAN, Nace Šumi – a Man of Slovene Culture to Matriculation.
In principio erat Dachau I**

Keywords: Nace Šumi, Franc Košir, Elda Piščanec, Vlasto Kopač, Zoran Mušič, France Uršič, Bruno Vavpotič, Bogdan Borčič, Klanec, Kranj, Kranj high school, WW II, Concentration camp Dachau, Internee

The centenary of the birth of art historian Nace Šumi (1924–2006) professor emeritus was a challenge for in-depth reflection on the meaning of this distinguished personality. A longer PP lecture on this figure was prepared for the anniversary symposium at the Faculty of Arts of the University of Ljubljana. His youth and high school education in Kranj were presented in detail. The events related to him during the WW II were specially presented and explained: prison in Begunje and three years in the Dachau concentration camp, including the presentation of his 59 letters from there. The Dachau period is additionally documented and explained with the drawings of the inmates: Vlasto Kopač, Zoran Mušič, France Uršič, Bruno Vavpotič and Bogdan Borčič.
